

Liljana Rihter

POMEN KVALITATIVNIH METOD PRI EVALVACIJI PROJEKTOV PROSTOVOLJNEGA DELA

PRIMER EVALVACIJE PROJEKTA PROSTOVOLJNEGA DELA NA ŠOLSLEM CENTRU VELENJE

UVOD

V Sloveniji so projekti prostovoljnega dela precej razširjeni, čeprav natančnih podatkov o številu projektov, o številu prostovoljcev in o številu prejemnikov pomoči nimamo. Prostovoljci s svojim delom sodelujejo na številnih področjih: na socialnem, izobraževalnem, zdravstvenem, okoljevarstvenem ... Najbolj na splošno je cilj njihovega dela vplivati na izboljšanje kvalitete življenja prejemnikov pomoči, na izboljšanje kvalitete lastnega življenja, na izboljšanje kvalitete dela in življenja v organizacijah, ki izvajajo projekte prostovoljnega dela, v organizacijah, ki prejemajo pomoč prostovoljcev, in v širši družbi nasploh. Danes je »delovanje prostovoljcev pri izboljševanju kakovosti življenja in psihosocialne dobrobiti zelo razširjen pojav« (Mikuš Kos 2002: 9). V Univerzalni deklaraciji o prostovoljnem delu je med drugim navedeno, da imajo prostovoljci ter druge organizacije in skupnosti odgovornost, da »ustvarjajo tako okolje, v katerem bodo prostovoljci opravljali smiselno delo, ki bo vodilo k doseganju dogovorjenih ciljev« (op. cit.: 13). Dejansko v praksi te splošne cilje in konkretne cilje posameznih projektov prostovoljnega dela le redko preverjajo, čeprav v zadnjem obdobju obstaja kar nekaj poskusov, razviti metodologijo in vzpostaviti osnovne pristope in modele za evalviranje projektov prostovoljnega dela¹. Ocena in analiza učinkov prostovoljnega dela sta pomembni zaradi praktične vrednosti za potek projekta, za prenos izkušenj že izvedenih projektov na druge projekte ter sta vir zadovoljstva za udeležence (op. cit.: 202).

Tudi če organizatorji projektov prostovoljnega dela sledijo napotku (Žorga 2002: 75), da naj bi bili ocena in analiza poteka dela ter učinkov projekta vgrajeni v organizacijsko shemo in da naj

bi ju izvajali sproti, so pri evalviranju velikokrat glavna ovira cilji prostovoljnega dela na socialnem področju, ki so široki in splošni, kar je za evalvatorje precejšna težava, še zlasti če vztrajajo pri kvantitativnem pristopu, ki temelji na pozitivistični paradigmi in je dolgo časa prevladoval pred kvalitativnim, ki temelji na interpretativni paradigmi (Patton 1990: 37).

RAZMERJE MED KVANTITATIVNO IN KVALITATIVNO PARADIGMO

Chambers, Wedel in Rodwell (1992: 12–19) navajajo, da se je zgodovinsko evalvacija socialnih programov razvila iz kvantitativne tradicije v družbenih znanostih, ki je posnemala naravoslovne znanosti. Paradigma kvantitativne raziskave predpostavlja, da je teoretično mogoče razumeti svet tako, da stvari razdelimo na dele in jih podrobno pregledamo izven njihovega konteksta, dodajamo in odстранjujemo vplive ter opazujemo učinke v kontroliranih eksperimentih. Hipoteze o pričakovanih rezultatih moramo izdelati vnaprej. Merski instrumenti morajo biti kvantitativni. Rezultate pa nato predstavimo v številkah ter ugotovitev posplošimo na realen svet.

Paradigma kvantitativne raziskave temelji na pozitivistični paradigmi, ki jo Mesec (1997: 2–4) opiše s treh vidikov. Ontološki vidik (vprašanje o naravi sveta) se tu kaže v predpostavki, da zunanji svet obstaja neodvisno od spoznavajočih ljudi. Epistemološki vidik (odnos med spoznavajočim človekom in svetom, ki ga spoznava) se kaže v tem, da je svet predmet človekovega spoznavanja; raziskovalec mora biti objektivni, kar pomeni, da je predmet njegovega spoznavanja neodvisen in ločen od njega. Metodološki vidik (kako naj poteka raziskovanje) pa v tem, da preverjanje

teorij poteka tako, da iz njih izvedemo napoved konkretnega dogodka; ustvarimo pogoje, v katerih naj bi se ta dogodek zgodil, in opazujemo, ali se zgodi ali ne.

Paradigma kvalitativne raziskave je drugačna, saj predpostavlja, da je svet mogoče le delno razumeti z racionalno raziskavo, ker lahko naravo delov stvari določimo le z njihovim okoljem. Hipotez ne moremo postavljati vnaprej, ker so v okolju stalno prisotne spremembe, zato jih prilagajamo. Zaradi stalnih sprememb stvari tudi ni mogoče opisovati s številkami in zato rezultate zapišemo v obliki, ki je uporabna samo za določene okoliščine (Chambers, Wedel, Rodwell 1992: 12–19).

Paradigma kvalitativne raziskave temelji na interpretativni paradigmi, ki se v ontološkem, epistemološkem in metodološkem vidiku razlikuje od pozitivistične paradigme (Mesec 1997: 2–4). Z ontološkega vidika je zunanji svet konstrukcija naše zavesti in družbena konstrukcija zavestno delujočih subjektov in interakcij. Z epistemološkega vidika je svet proizvod spoznavajočega subjekta. Kar ima raziskovalec za predmet raziskave, je že samo družbena konstrukcija; predmet opazovanja ni neodvisen od raziskovalca. Z metodološkega vidika pa raziskovalec poskuša identificirati konstrukcije sveta različnih udeležencev družbene igre in ugotoviti podobnosti in razlike med njimi.

Kvalitativno raziskovanje je bilo dolgo časa (in je še vedno) predmet kritik pozitivistov in post-pozitivistov, ki trdijo, da naj bi znanost vzpostavila pravila za pravo objektivno in racionalno znanje (Halmi 1996: 24–28; prim. tudi Rihter 2001: 18). Po drugi strani naletimo na dilemo, ali je empirična znanost primeren način spoznavanja sveta in pogojev, v katerih človek živi.

Na eni strani so bili kvalitativni pristopi predmet kritik, na drugi strani pa so teoretiki po določenem obdobju uporabe kvantitativnih metod za namene evalvacije (Chambers, Wedel, Rodwell 1992: 275–276) ugotovili, da ta pristop v vseh okoliščinah ni nujno najboljši. Z večanjem števila evalvacijskih raziskav so začeli odkrivati, da je težko načrtovati programe, katerih učinke bi lahko zaznali in zajeli samo s kvantitativnimi metodami. V programih so namreč vnaprej postavili cilje, ki bi jih bilo mogoče izmeriti s kvantitativnimi metodami (in verjetno namenoma izpustili cilje, ki bi jih bilo mogoče izmeriti s kvalitativnimi metodami), vendar so ob evalvacijah ugotavljali, da so dosegli le minimalne učinke. Zgodilo se je

tisto, česar niso pričakovali. Z znanstveno (kvantitativno) metodo so želeli pokazati, da programi dosegajo zastavljene cilje. Ker so kot cilje programa postavili take cilje, ki jih je bilo mogoče meriti s kvantitativnimi metodami, so z merjenjem ugotovili le minimalne učinke, čeprav so bili verjetno učinki programa veliko širši. Presenetljivo je bilo predvsem to, da so veliko programov na podlagi teh evalvacij označili kot manj uspešne. Očitno je postalo, da je znotraj eksperimentalnih in kvaziekperimentalnih pristopov težko izbrati zadovoljive kriterije uspeha in zato se je začelo postavljati vprašanje, katero paradigmo uporabiti.

Potrebe po evalvacijskem raziskovanju so spodbudile pragmatičen pristop, ki ni predan predpostavki, da obstaja le ena raziskovalna metoda oz. le en raziskovalni pristop. Pragmatizem zahteva domišljijo, inventivnost in disciplino, da ujamo raziskovalne probleme z viri, ki so na voljo (Cheetham, Fuller, McIvor, Petch 1992: 7–8). S tem pogledom se strinja tudi Patton (1990: 195–198), ki pravi, da se lahko v odvisnosti od raziskovalnega vprašanja odločimo za tipično holistično-induktivno paradigmo (kvalitativni pristop), ki zajema kvalitativne podatke, holistično-induktivni načrt naturalistične raziskave, analizo vsebine in primera, ali za tipično hipotetično-deduktivno paradigmo (kvantitativni pristop), ki zajema kvantitativne podatke, eksperimentalni načrt in statistično analizo. Mogoče pa so tudi mešanice.

Kvalitativna raziskovalna strategija je po mnenju Pattona (*op. cit.*: 95–114) še posebej primerna za študije procesa in evalvacije procesa, za evalvacije individualiziranih ciljev (kadar so cilji programa različni za različne uporabnike), za študije primerov, za primerjavo programov, kadar se osredotočimo na raznolikost, za evalvacijo implementacije, za ocenitev možnosti evalviranja, za zagotavljanje kvalitete in zviševanje kvalitete, za evalvacijo preventive in za dokumentiranje razvoja v času.

POMEN KVALITATIVNIH METOD PRI EVALVACIJI PROJEKTOV PROSTOVOLJNEGA DELA (PROJEKT PROSTOVOLJNEGA DELA NA ŠOLSLEM CENTRU V VELENJU)

Ker so cilji prostovoljnega dela precej široko opredeljeni, predpostavljamo, da bi evalvatorji projektov prostovoljnega dela z raziskavo, ki bi temeljila

na čisti kvantitativni strategiji, naleteli na podobne probleme, kot jih omenjajo Chambers, Wedel in Rodwell (1992: 275–276). Zato je v primerih, ko želimo projekte evalvirati celovito po modelu kompleksne evalvacije (Mesec 1997: 115), velikokrat treba uporabiti še mešane ali čiste kvalitativne strategije.

Ko smo pripravljali evalvacijo dela projekta prostovoljnega dela na Šolskem centru v Velenju (učna pomoč osnovnošolcem), smo želeli evalvirati zapisane cilje z vidika prejemnika pomoči, z vidika prostovoljca, z vidika organizacije, ki ponuja pomoč, in z vidika organizacije, ki pomoč prejema. V skladu s strukturo kompleksne evalvacije smo pripravili še evalvacijo vložene napora, evalvacijo procesa in evalvacijo (ne)namernih učinkov.

Čisto kvalitativno strategijo smo uporabili za evalvacijo procesa pomoči, za evalvacijo (ne)namernih učinkov pri prejemnikih pomoči, za evalvacijo doseganja ciljev in za evalvacijo (ne)namernih učinkov v organizaciji, v katero so vključeni prejemniki pomoči, za evalvacijo doseganja ciljev in evalvacijo (ne)namernih učinkov pri prostovoljcih kot posameznikih, za evalvacijo procesa, evalvacijo doseganja ciljev in evalvacijo (ne)namernih učinkov v skupini prostovoljcev, in za evalvacijo doseganja ciljev in evalvacijo (ne)namernih učinkov v organizaciji, v katero so vključeni prostovoljci. Za evalvacijo vložene napora v vseh ciljnih skupinah in za evalvacijo doseganja ciljev z vidika prejemnika pomoči pa smo uporabili mešane strategije. Čiste kvantitativne strategije v evalvaciji dela projekta prostovoljnega dela na Šolskem centru v Velenju nismo uporabili, čeprav bi bilo to pri evalvaciji ciljev z vidika prejemnika pomoči mogoče narediti.

Za določene vrste evalvacije pri določenih ciljnih skupinah načrta evalvacije ne bi mogli pripraviti, če bi izhajali iz stališča, da je edina prava znanstvena raziskava tista, ki temelji na pozitivistični paradigmi. S pragmatičnim pristopom pa smo raziskovalna (evalvacijska) vprašanja povezali z viri, ki smo jih imeli na razpolago.

Evalvacijo procesa pomoči in evalvacijo procesa dogajanja v intervizijski skupini prostovoljcev si težko predstavljamo na drugačen način, kot da zberemo podatke z opazovanjem dogajanja oz. da analiziramo opise dogodkov. Zato smo prostovoljce prosili, da vodijo dnevnik srečanj s prejemniki pomoči in izčrpno opišejo dogajanje. Dogajanje v intervizijski skupini je zapisovala

vodja projekta na šoli, v katero so bili vključeni prejemniki pomoči. Vse te opise smo nato zbrali in jih analizirali. Pri opazovanju dejavnosti (procesa) programa je v okoliščinah, kjer teorija programa ni eksplicitna oz. standardizirana, kjer je program zavestno ateoretski, kjer osebje deluje teoretsko nekonsistentno ali eklektično, bolje izbrati kvalitativni pristop (Chambers, Wedel, Rodwell 1992: 147–187). Tako lahko razvijemo sheme za opazovanje dejavnosti v programu in te dejavnosti nato opazujemo. Druga možnost pa je, da osebje izpolnjuje posebne standardne obrazce za vsak primer dela z uporabnikom.

Podobno težko je s čistimi kvantitativnimi pristopi evalvirati (ne)namerne učinke. Lahko sicer predvidevamo, kaj bi se v projektu poleg zastavljenega in predvidenega še zgodilo, in to izmerimo z že pripravljenimi ali za namene evalvacije na novo oblikovanimi merskimi instrumenti, vendar na ta način izgubimo sled za tistimi učinki, ki jih niso predvideli niti oblikovalci programa/projekta niti mi sami. Zato je pomembno, da vse, ki so vpleteni v delovanje programa/projekta (uporabnike, njihove sivoce, izvajalce, predstavnike organizacij ...), vprašamo po njihovem mnenju o tem, ali se je zgodilo kaj, česar niso pričakovali (tako pozitivni kot negativni vidiki).

Evalvacija doseganja zastavljenih ciljev je v veliki meri odvisna od tega, kako so opredeljeni cilji programa. Če so cilji konkretizirani in zapisani v taki obliki, da jih je mogoče izmeriti z različnimi lestvicami, in če imamo na voljo kontrolno ali vsaj primerljivo skupino, uporabimo čisti hipotetično-deduktivni pristop (eksperimentalni načrt, zbiranje kvantitativnih podatkov in statistična analiza). Tak pristop je za evalviranje doseganja ciljev z vidika prejemnikov pomoči v projektih prostovoljnega dela mogoče uporabiti, saj nam določene situacije omogočajo, da najdemo kontrolno ali primerljivo skupino, ki ne prejema pomoči prostovoljcev, in izvedemo (kvazi) eksperiment. Kontrolno ali primerljivo skupino pri uporabnikih oz. prejemnikih pomoči v primeru projektov prostovoljnega dela oblikujemo iz tistih oseb, ki čakajo na vključitev v projekt, saj se pogosto zgodi, da je povpraševanje po pomoči večje od razpoložljive ponudbe prostovoljcev. Omejitev, ki jo moramo upoštevati, je v tem, da ponavadi najprej dobijo pomoč prostovoljcev tisti, ki so pomoči najbolj potrebni; tisti, ki morajo na vključitev čakati, pa imajo ponavadi manj težav in zato boljše izhodiščno situacijo. Zato je pravo

kontrolno skupino težko oblikovati. Rešitev za ta problem ponujata Fitz-Gibbon in Morris (1987: 28–29; 156–157), ki navajata, naj v eksperimentalno in kontrolno skupino vključimo t. i. posameznike na robu, ki so si podobni v kar največjem številu značilnosti.

Pri evalviranju doseganja ciljev z vidika prostovoljcev je uporaba pristopa na podlagi čiste hipotetično-deduktivne paradigme omejena zaradi najmanj dveh razlogov. Prvi je ta, da imamo velike težave pri izvedbi eksperimentalnega načrta, saj je nemogoče dobiti pravo kontrolno skupino (to bi bili tisti, ki ne opravljajo prostovoljnega dela). Anica Mikuš Kos (1997: 9) namreč navaja, da so prostovoljci skupina ljudi, za katero je značilna predvsem prosocialna usmerjenost in večja empatija; ostali tega vedenja nimajo razvitega v tako veliki meri. Prostovoljci se že v izhodišču razlikujejo od drugih ljudi, kar smo ugotovili tudi z našo raziskavo, v katero smo vključili dijake Gimnazije Velenje, ki opravljajo prostovoljno delo, in dijake, ki se za vključitev v projekt prostovoljnega dela niso odločili. Iz odgovorov na vprašanja v vprašalniku, ki meri prosocialno vedenje, smo oblikovali indeks prosocialnega vedenja ter z uporabo t-testa ugotovili, da imajo tisti anketirani dijaki, ki opravljajo prostovoljno delo, bolj razvito prosocialno vedenje. Kontrolno skupino bi lahko oblikovali samo v primeru, da bi se v projekt prostovoljnega dela vključilo preveč prostovoljcev in bi nekateri dela ne mogli opravljati takoj, kar pa se v realnosti zgodi le redko. Drugi razlog, da pri evalvaciji doseganja ciljev z vidika prostovoljcev ne moremo uporabiti čistega hipotetično-deduktivnega pristopa, je v tem, da so cilji z vidika prostovoljca velikokrat zelo splošno opredeljeni in da doseganja vseh teh ciljev ne moremo izmeriti z merskimi instrumenti, s katerimi bi zbirali le kvantitativne podatke. Že pri najbolj splošnih opredelitvah prostovoljnega dela oz. prostovoljstva zasledimo navedbe, da »prostovoljstvo spodbuja osebnostni razvoj, omogoča pridobivanje novih veščin in znanj, razvija osebnostne potenciale, samozaupanje in kreativnost« (Mikuš Kos 2002: 16). Za ilustracijo, kako opredeljujejo cilje v konkretnem projektu, navajamo cilje z vidika prostovoljca v projektu, ki smo ga evalvirali (Predmetnik obveznih izbirnih vsebin 1998; Rihter 2001: 15):

- vsestransko osebnostno dozorevanje;
- privzganjanje etičnih in socialnih vrednot, njihovo globlje dojetanje, doživljanje in uresničevanje (altruizem, iskrenost, humanizem, strpnost,

družbena odgovornost ...);

- odkrivanje in razvijanje drugih osebnostnih potencialov (sposobnosti, kreativnosti, interesov, spretnosti, specifičnih nadarjenosti, socialne senzibilnosti, socialnih veščin, empatije, permisivnosti, samozaupanja, samospoštovanja);
- večanje zavedanja o raznih življenjskih dobrinah in možnostih, ki jih daje življenje mladostnikom;
- pridobivanje dragocenih življenjskih izkušenj, znanj in spoznanj o sebi, o sočloveku in o življenju;
- lažje in ustrežnejše študijsko odločanje, boljše dojetanje nekaterih teoretskih premetov (družboslovnih) in dobra podlaga za študij v okviru humanističnih ved;
- večja samorealizacija in izboljšanje samopodobe, zdravo uveljavljanje osebnosti, globlje dojetanje smisla življenja, globlje doživljanje pozitivnih čustev (ljubezni, veselja), sreče, notranjega zadovoljstva, harmonije.

Vse to naj bi pri mladostnikih (prostovoljcih) spodbujalo pozitivno naravnost do življenja (zdrav življenjski optimizem) in konstruktivno razreševanje življenjskih problemov.

Nekatere izmed teh ciljev (ki so povezani z osebnostjo) bi lahko izmerili s kvantitativnimi merskimi instrumenti, saj obstajajo različne lestvice za merjenje osebnostnih lastnosti. Kar precej ciljev pa je tako splošnih, npr. globlje dojetanje smisla življenja, večanje zavedanja raznih življenjskih dobrin in možnosti, da vpogled v to, v kolikšni meri in ali sploh so doseženi, dobimo le s pomočjo kvalitativnih metod.

Kot primerno metodo za evalvacijo ciljev, ki so podobni tem, Patton (1990: 278–289) navaja intervju. Namen intervjuja je ugotoviti, o čem kdo razmišlja, oz. spoznati tiste stvari, ki jih ne moremo neposredno opazovati. Pri tem izbiramo med različnimi oblikami kvalitativnega intervjuja: neformalni pogovor, intervju na osnovi splošnih smernic in standardiziran odprt intervju. Razlika med njimi je v stopnji določenosti vprašanj pred samim intervjujem. Ko gre za neformalni pogovor, vprašanj nimamo pripravljenih vnaprej. Pri intervjuju na osnovi splošnih smernic imamo predvidena splošna vprašanja, v standardiziranem odprtem intervjuju pa so vsa vprašanja opredeljena vnaprej. Glavna slabost pri intervjuju na osnovi splošnih smernic (še v večji meri to velja za neformalni pogovor) je, da zanemarimo pomembne vidike problema, ker o njih sploh ne

sprašujemo. Ker je tisti, ki sprašuje, fleksibilen pri zaporedju in oblikovanju vprašanj, lahko dobimo tudi precej različne odgovore iz različnih perspektiv, kar zmanjšuje njihovo primerljivost. S standardiziranim odprtim intervjujem, kjer so vprašanja postavljena natančno in vnaprej, dobimo primerljive podatke (kar pri evalvaciji doseganja ciljev ponavadi želimo, da primerjamo, katere cilje so prostovoljci dosegli v večji in katere v manjši meri), vendar je le malo fleksibilnosti in ne dobimo (včasih zaželeno) globine podatkov. V konkretni raziskavi smo pri evalvaciji ciljev z vidika prostovoljca uporabili mešanico intervjuja na osnovi splošnih smernic in standardiziranega odprtega intervjuja (nekateri ga poimenujejo delno standardiziran odprt intervju). Izbira te oblike intervjuja se je pokazala za ustrezno, saj smo imeli glavna, bistvena vprašanja določena vnaprej (kar omogoča primerjanje med odgovori), hkrati pa smo v primerih, ko smo želeli dodatna pojasnila, postavljali dodatna vprašanja (kar omogoča globino podatkov). Evalvator se mora glede na vrsto informacij, ki jih želi dobiti, odločiti, kakšna vprašanja bo postavil. Tako je mogoče po Pattonu (*op. cit.*: 290–293) postaviti šest vrst vprašanj: vprašanja, ki se nanašajo na izkušnje in obnašanje in jih postavimo z namenom, da dobimo opise izkušenj, vedenja, dejavnosti, ki bi jih lahko sicer opazovali, če bi bili prisotni kot opazovalci, vprašanja, ki se nanašajo na mnenja in vrednote in jih postavimo z namenom, da razumemo kognitivne in interpretativne procese pri ljudeh, vprašanja, ki se nanašajo na čustvovanje in jih postavimo z namenom, da bi razumeli čustvene odzive ljudi na njihove izkušnje in misli, vprašanja, ki se nanašajo na znanje in jih postavimo z namenom, da odkrijemo, kakšne informacije ima oseba, vprašanja, ki se nanašajo na zaznavne sposobnosti (kaj je kdo videl, slišal, otipal, okusil), vprašanja, ki se nanašajo na karakteristike človeka oz. demografska vprašanja – z njimi si pomagamo odkriti značilnosti človeka, ki ga intervjujamo.

Kvalitativni pristop ima pri evalvaciji projektov prostovoljnega dela velik pomen. Primeren je za evalvacijo procesa in za evalvacijo (ne)nameranih učinkov, pa tudi za evalvacijo ciljev z vidika prostovoljcev. V določenih primerih je to sploh edini pristop, ki ga je mogoče uporabiti, posebej tam, kjer pogoji za pripravo evalvacijskega načrta na podlagi čiste hipotetično-deduktivne paradigme niso izpolnjeni. Če bi v takih primerih vztrajali pri kvantitativni paradigmi, ne bi mogli izpeljati

kompleksne evalvacije in bi bile povratne informacije enostranske in pomanjkljive. Če pa izberemo kvalitativni pristop (ali mešane pristope), moramo biti pripravljeni na kritike zagovornikov kvantitativnega pristopa.

KRITIKE KVALITATIVNIH METOD IN KAJ NAREDITI ZA POVEČANJE VERODOSTOJNOSTI EVALVACIJ, KI TEMELJIJO NA KVALITATIVNI PARADIGMI

Največkrat se pojavljajo kritike, da znanje, pridobljeno s kvalitativnimi metodami, ni pravo objektivno in racionalno znanje in da naj bi le kvantitativne tehnike zbiranja empiričnega materiala omogočile, da pridemo do veljavnih, zanesljivih, objektivnih in numeričnih dejstev o družbeni realnosti (Halme 1996: 24–28).

Patton (1990: 461–492) meni, da so verodostojne tudi kvalitativne raziskave, in navaja načine, ki nam omogočajo povečati verodostojnost tovrstnih raziskav in smo jih uporabili v evalvaciji dela projekta prostovoljnega dela na Šolskem centru v Velenju.

Prvi način je, da uporabimo strogo tehniko in pravila za zbiranje kvalitetnih podatkov, ki jih skrbno analiziramo. Pri tem moramo biti pozorni, da utemeljimo veljavnost, zanesljivost in da (če je mogoče) uporabimo triangulacijo.

Veljavna je tista analiza oz. interpretacija, katere sodbe so utemeljene v gradivu. Zato moramo za utemeljevanje veljavnosti raziskave (evalvacije) preveriti prepis terenskih zapisov s stranko, s katero smo izvedli intervju, ter raziskovance seznaniti z ugotovitvami analize in interpretacije in jih prositi za mnenje. Raziskava je tem bolj konstruktivno veljavna, v čim večji meri so uporabljene ustrezne operacionalne definicije teoretskih konceptov, več virov podatkov, veriga dokazov, ter če osnutek poročila pregledajo ključni raziskovanci. Notranja veljavnost je tem večja, čim bolj zanesljivo ugotavlja vzročne odnose, kar pomeni, da ne dvomimo, da določenim dogodkom sledijo drugi dogodki. Zunanja veljavnost je tem večja, na čim več različnih situacij lahko posplošimo ugotovitve. Pri evalvacijskih raziskavah se moramo zavedati omejitev, da ugotovitev pogosto ne moremo posploševati širše od projekta/programa, ki ga evalviramo (Mesec 1998: 141–148).

Zanesljiva je tista raziskava, ki da pri ponovitvah čim bolj podobne rezultate. Kvalitativne raziskave težko ponavljamo, zato Mesec (*ibid.*) kriterij zanesljivosti ublaži na ta način, da kot zanesljivo raziskavo označi raziskavo, v kateri čim bolj prepričljivo pokažemo, da bi prišli do enakih ugotovitev, če bi lahko raziskavo ponovili ob sicer nespremenjenih okoliščinah. To pomeni, da moramo natančno in izčrpno opisati postopke zbiranja podatkov in dokumentirati vsako informacijo.

Raba triangulacije (Patton 1990: 461–492) je pomembna za preverjanje konsistentnosti rezultatov, ki smo jih dobili s pomočjo različnih metod zbiranja podatkov (kvalitativnih in kvantitativnih). Druge možnosti so še, da preverimo različne vire podatkov z isto metodo (npr. postavimo ista vprašanja prostovoljcem in njihovim mentorjem), uporabimo različne ljudi za analizo istih podatkov ali uporabimo več perspektiv oz. teorij za interpretacijo podatkov.

Drugič, pomembna je verodostojnost raziskovalca (evaluatorja), ki je odvisna od treninga, izkušenosti, statusa. Ker je raziskovalec tudi sam instrument kvalitativne raziskave (z epistemološkega vidika je v interpretativni paradigmi, na kateri temelji kvalitativno raziskovanje, svet proizvod spoznavajočega subjekta, predmet spoznavanja pa ni neodvisen od raziskovalca), mora v poročilu zapisati, kakšne so njegove izkušnje, usposobljenost, osebne povezave z ljudmi in programom oz. projektom, ki ga evalvira. Evaluator lahko vpliva na rezultate študije zaradi reakcij udeležencev in osebja na njegovo prisotnost, zaradi sprememb v njem samem tekom evalvacije, zaradi predispozicij oz. usmeritev in zaradi (ne)kompetentnosti.

Tretjič – pomembno je tudi filozofsko prepričanje o fenomenološki paradigmi. Gre za to, ali cenimo naturalistično raziskavo, kvalitativne metode in induktivno analizo. Kaj je resnica, je namreč težko odkriti. Pozitivisti poudarjajo, da obstaja le ena materialna resničnost in da so rezultati ali resnični ali napačni. Vendar je ideja o tem, kaj je resnično, odvisna od perspektive človeka, ki to preučuje. Pomembno je, da evaluator zamenja svoje zanimanje za resnico z zanimanjem za praktično koristnost. Ker pri kvalitativnih metodah uporabljamo manjši vzorec, rezultatov ne moremo posploševati. Poleg tega se moramo zavedati, da so rezultati evalvacije uporabni le v pogojih, v katerih smo jih pridobili. Interpretacije delamo

predvsem za tiste ljudi, ki jih pričakujejo in jih bodo uporabili. Lahko sicer predvidimo vzročne povezave med procesom programa in pričakovanimi rezultati, ne moremo pa z gotovostjo trditi, da obstajajo.

Tako je treba, če želimo utemeljiti verodostojnost raziskave, natančno opisati postopke zbiranja podatkov, analize, urediti in shraniti informacije, da je v vsakem trenutku mogoče izvesti preverjanje.

SKLEP

Na primeru dela projekta prostovoljnega dela na Šolskem centru v Velenju smo prikazali postopek priprave načrta in izvedbe kompleksne evalvacije (Rihter 2001). Ta evalvacija je temeljila na čistem kvalitativnem pristopu in na mešanih pristopih, ki naj bi omogočili vpogled v določene podatke, ki jih potrebujemo za izvedbo evalvacije. Ugotovili smo, da je bilo mogoče v celoti izvesti zastavljen načrt evalvacije, pri čemer sta zbiranje in analiza kvalitativnih podatkov vzela veliko časa. Evalvacija procesa namreč zahteva, da opazujemo dogajanje oz. da nekdo opiše celoten postopek dogajanja, kar je pri projektih prostovoljnega dela pogosto dolgotrajna aktivnost (srečanja prostovoljcev z uporabniki pomoči so navadno enkrat tedensko, projekti pa trajajo najmanj leto). Evalvacija (ne)namernih učinkov in ciljev pri prostovoljcih predpostavlja vsaj izvedbo intervjuja, katerega časovni okvir je odvisen od vprašanj, na katera želimo dobiti odgovor. Tudi analiza kvalitativnih podatkov je trdo delo, ki zahteva veliko ur pregledovanja zapiskov, organiziranja podatkov, odkrivanja vzorcev, preverjanja veljavnosti virov podatkov in vzpostavljanja povezav med različnimi deli podatkov. Ko analiziramo vsebino, začnemo najprej z branjem in ob strani delamo pripombe, kaj bi lahko naredili z določenimi deli podatkov. To je začetek organiziranja podatkov oz. kodiranja. V teh zapisih lahko odkrijemo razne vzorce, oblikujemo tipologije, izvedemo analizo s križanjem dimenzij na logični osnovi in šele nato lahko začnemo z interpretacijo.

Predpostavljamo, da je tudi pri evalviranju projektov prostovoljnega dela na drugih področjih mogoče z uporabo kvalitativnega pristopa in kvalitativne metodologije priti do pomembnih podatkov in informacij, ki bi jih sicer (če bi izhajali iz stališča, da je edina prava znanstvena evalvacija

tista, ki temelji na pozitivistični paradigmi) izgubili.

Vlogo in pomen kvalitativnih metod vidimo v tem, da spodbudimo evalviranje projektov prostovoljnega dela tudi z vidika samega procesa, (ne)namernih učinkov in tistih ciljev (predvsem pri prostovoljcih), ki jih je resnično težko izmeriti z

uporabo kvantitativnih metod. Le na ta način namreč dobimo kompleksno sliko o posameznem projektu prostovoljnega dela in ne le parcialnega vpogleda v tiste aktivnosti, ki jih je mogoče izmeriti na podlagi kvantitativne strategije raziskovanja (evalviranja).

OPOMBA

¹ Evalvacijo razumemo tako, kot jo opredeli Blaž Mesec. Gre za postopek, v katerem zberemo objektivne podatke o projektu prostovoljnega dela in ugotavljamo, koliko je v skladu z veljavnimi pravnimi normami, običaji in zahtevami okolja, kako dosega cilje in kakšni so (ne)namerni učinki.

LITERATURA

- D. E. CHAMBERS, K. R. WEDEL, M. K. RODWELL (1992), *Evaluating Social Programs*. Massachusetts: Allyn and Bacon.
- J. CHEETHAM, R. FULLER, G. McIVOR, A. PETCH (1992), *Evaluating Social Work Effectiveness*. Buckingham: Open University Press.
- C. T. FITZ-GIBBON, L. L. MORRIS (1987), *How to Design a Program Evaluation*. Newbury Park: Sage.
- A. HALMI (1996), *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*. Zagreb: A.G. Matoš.
- B. MESEC (1997), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (študijsko gradivo).
- (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- (2002), *Metodologija evalvacije prostovoljnega dela*. V: A. Mikuš Kos (ur.), *Prostovoljci in varovanje duševnega zdravja otrok*. Ljubljana: Slovenska filantropija - Združenje za promocijo prostovoljstva in Kolaborativni center SZO pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše (232-243).
- A. MIKUŠ-KOS (1997), *Vzgoja za prosocialno vedenje*. V: *Zbornik strokovnih tekstov na temo otroških parlamentov v letu 1997: Odnosi med vrstniki*. Ljubljana: ZPMS (4-10).
- (2002): *Prostovoljci in varovanje duševnega zdravja otrok*. Ljubljana: Slovenska filantropija - Združenje za promocijo prostovoljstva in Kolaborativni center SZO pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše.
- Predmetnik obveznih izbirnih vsebin* (1998). Postojna: Nacionalni kurikularni svet - Področna kurikularna komisija za gimnazije.
- M. Q. PATTON (1990), *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park: Sage.
- L. RIHTER (2001), *Evalvacija prostovoljnega dela na področju šolstva: Evalvacija projekta prostovoljnega dela na Šolskem centru Velenje*. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).
- S. ŽORGA (2002), *Kaj lahko ponudimo prostovoljcem in zakaj? Model mentorske supervizije in usposabljanja*. V: A. MIKUŠ KOS (ur.), *Prostovoljci in varovanje duševnega zdravja otrok*. Ljubljana: Slovenska filantropija - Združenje za promocijo prostovoljstva in Kolaborativni center SZO pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše (61-72).